https://doi.org/10.32849/2409-9201.2026.26.5

УДК 346: 005.35: 338.43

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНІ ВИКЛИКИ

Ольга АВРАМОВА

докторка юридичних наук, доцентка,
головна наукова співробітниця
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України (Київ)

UDC

SOCIAL RESPONSIBILITY OF AGRIBUSINESS UNDER MARTIAL LAW: LEGAL AND SOCIAL CHALLENGES

Olga AVRAMOVA

Doctor of Law, Associate Professor,
Chief Research Fellow
Academician F.H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the NALS of Ukraine (Kyiv)

https://orcid.org/0000-0002-1941-9894

У статті охарактеризована соціальна відповідальність агробізнесу в умовах воєнного стану. Метою статті є визначення соціальної відповідальності агробізнесу в умовах воєнного стану як правової категорії та її соціального значення. Методологічне підґрунтя дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, зокрема діалектичного, системно-структурного, формально-юридичного. Встановлено, що фактично в державі сформовано два основні сегменти агробізнесу: сталий (звичайний), який функціонує в умовно неускладненому середовищі, та кризовий, що здійснюється у прифронтових регіонах і характеризується підвищеними ризиками, логістичними обмеженнями та загрозами для безпеки працівників і виробничої інфраструктури. Внаслідок цього запропоновано виокремлювати розмежування соціальної відповідальності в цих сегментах. Наголошено, що соціальна відповідальність агробізнесу є різновидом соціальної (корпоративної) відповідальності бізнесу, що зумовлена специфікою аграрного виробництва. Зважаючи на природний зв'язок агробізнесу із використанням земельних ресурсів, впливом на довкілля та забезпеченням продовольчих потреб населення, така діяльність об'єктивно передбачає підвищений рівень відповідальності перед людиною, суспільством і природним середовищем.

The article characterizes the social responsibility of agribusiness under martial law. The purpose of the study is to define the social responsibility of agribusiness under martial law as a legal category and to determine its social significance. The methodological framework of the research is based on a combination of general scientific and special legal methods, including the dialectical, systemic-structural, and formal-legal methods.

It has been established that, in practice, two main segments of agribusiness have emerged within the state: a sustainable (ordinary) segment operating in a relatively stable environment, and a crisis segment functioning in frontline regions and characterized by heightened risks, logistical constraints, and threats to the safety of employees and production infrastructure. Consequently, the differentiation of social responsibility within these segments is proposed.

It is emphasized that the social responsibility of agribusiness constitutes a specific form of corporate social responsibility, determined by the particularities of agricultural production. Given the inherent connection of agribusiness with land use, environmental impact, and the provision of food security, such activities objectively entail an increased level of responsibility toward individuals, society, and the natural environment.

У статті обґрунтовується доцільність віднесення агрокультури вирощування сільськогосподарських культур до складових соціальної відповідальності агробізнесу. Під агрокультурою пропонується розуміти систему етичних і практичних рішень щодо вибору сільськогосподарських культур та способів їх вирощування, яка враховує екологічні наслідки господарської діяльності, спрямована на збереження родючості ґрунтів для майбутніх поколінь, забезпечення сталого землекористування, підтримку традицій органічного виробництва та розвиток місцевих громад. Акцентовано, що базовим елементом соціальної відповідальності агробізнесу є забезпечення належного рівня захисту людини-працівника як ключового суб'єкта аграрного виробництва. Обґрунтовано, що в умовах воєнного стану така відповідальність набуває особливої актуальності, зокрема у зв'язку з ризиками мінної небезпеки та підривів працівників під час виконання трудових обов'язків. Доведено, що до сфери соціальної відповідальності агробізнесу належить також рівень культури здійснення сільськогосподарської діяльності, який охоплює дотримання стандартів безпеки, екологічності та раціонального землекористування. Визначено, що соціальна відповідальність агробізнесу – це система економіко-правових і етичних засад здійснення аграрного підприємництва, яка реалізується через усвідомлене виконання суб'єктами агробізнесу своїх обов'язків перед людиною, суспільством, державою та довкіллям, шляхом здійснення діяльності, спрямованої на сталий розвиток, захист екології та забезпечення інтересів усіх стейкхолдерів.

Ключові слова: агробізнес, соціальна/корпоративна відповідальність, економічні відносини, суб'єкти, підприємництво, правовідносини, політика

The article substantiates the expediency of including agricultural cultivation culture among the components of agribusiness social responsibility. Agricultural culture is defined as a system of ethical and practical decisions concerning the selection of crops and methods of cultivation, taking into account environmental consequences, preservation of soil fertility for future generations, sustainable land use, support for organic production traditions, and the development of local communities.

Special attention is paid to ensuring an adequate level of protection for the worker as a key subject of agricultural production. Under martial law, such responsibility acquires particular relevance, especially due to risks associated with landmines and explosions during the performance of labor duties.

It is argued that the sphere of agribusiness social responsibility also encompasses the overall culture of agricultural activity, including compliance with safety standards, environmental requirements, and rational land use.

Social responsibility of agribusiness is defined as a system of economic-legal and ethical principles governing agricultural entrepreneurship, implemented through the conscious fulfillment by agribusiness entities of their obligations toward individuals, society, the state, and the environment, by conducting activities aimed at sustainnable development, environmental protectttion, and safeguarding the interests of all stakeholders.

Keywords: agribusiness, social/corporate responsibility, economic relations, subjects (entities), entrepreneurship, legal relations, policy

Природно-кліматичні умови, наявність родючих ґрунтів та історично сформована традиція сільськогосподарського виробництва об'єктивно зумовлюють характеристику України як аграрної держави. У контексті європейської інтеграції це створює сприятливі умови для інституціоналізації та подальшого розвитку сільськогосподарського потенціалу України в рамках європейського економічного простору, враховуючи вимоги правового регулювання спільного ринку та стандарти аграрної політики ЄС, Україна характеризується вищим рівнем

структурної залежності від аграрного сектору порівняно з державами-членами Європейського Союзу, оскільки сільське господарство формує близько 17,5 % валового внутрішнього продукту та забезпечує приблизно 59 % загального обсягу експорту. За умов воєнного стану аграрний сектор виступає ключовим джерелом валютних надходжень і фінансової стабільності держави [1]. Водночас агробізнес в Україні зазнав трансформації внаслідок війни, зміни клімату, деградації довкілля, зростання витрат та зниження рентабельності основних сільськогосподарських культур [2, с. 34]. Незважаючи на вищезазначені виклики, сільськогосподарська діяльність залишається одним із ключових секторів економіки України. З огляду на це, можна стверджувати, що суб'єкти агробізнесу не лише беруть участь у економічних відносинах, а й несуть соціальну відповідальність. Так, ця відповідальність стосується забезпечення продовольчої безпеки, захисту національних продовольчих інтересів, забезпечення охорони довкілля, підтримки якості продукції, розвитку сільськогосподарських територій та відповідальної поведінки перед партнерами, зокрема в рамках ЄС. Ці фактори формують самостійну систему соціальної відповідальності в агробізнесі, яку можна розглядати як міждисциплінарну категорію. Водночас вона потребує відповідного правового регулювання, що підкреслює актуальність обраного дослідницького напрямку.

Аналіз останніх публікацій. Проблематика соціальної відповідальності бізнесу, зокрема агробізнесу, є предметом дослідження економістів, правників, соціологів. О. Є. Кузьмін, Н. С. Станасюк, О. З. Уголькова вказують, що соціальна відповідальність стала важливою умовою функціонування сучасних підприємств та істотно впливає на їхній розвиток та організацію виробничо-господарської діяльності [3, с. 62]. Дійсно, розвиток прав людини із поєднанням впровадження новітніх технологій вимагає розширеного тлумачення взаємовідносин бізнесу та держави, зокрема щодо соціальної відповідальності. Д. С. Букреєва, К. В. Денисенко зазначають, що соціальна відповідальність – це механізм допомоги суспільству та одночасно розвитку бізнесу [4, с. 62]. Якщо розглядати, діяльність бізнесу в контексті сталого розвитку, то соціальна відповідальність стає інституційним інструментом побудови бізнесу. Т. О. Чепульченко визначає соціальну відповідальність як систему відносин між людьми в межах необхідної її поведінки, вимог суспільства щодо індивіда, і як невідворотність звітувати за свою поведінку [5, с. 141]. Безумовно відповідальність, може визначатися крізь розуміння дій, а отже, є соціальними відносинами, що вимагають правового унормування. О. М. Собко доводить, що соціальна відповідальність бізнесу є напрямом підприємництва, що охоплює діяльність, спрямовану на отримання соціальних результатів та створення цінностей, які дозволяють будувати соціально-орієнтовану екосистему, здатною генерувати інтелектуальну додану вартість, із позитивним впливом на довкілля і високим рівнем якості життя населення [6, с. 312]. Ю. О. Коваленко, В. О. Новак, Г. С. Гуріна розкривають особливості трансформації соціальної відповідальності бізнесу в умовах війни, зокрема сталося розширення його традиційних екологічних, етичних та економічних складових через ініціативи, спрямовані на підтримку Збройних сил України, посилення співпраці з місцевими громадами та адаптацію до нових умов діяльності, що може визначатися як стратегічний інструмент післявоєнного відновлення [7]. Воєнний стан природно зачіпає всі сфери суспільного життя та вимагає підвищення соціальної відповідальності бізнесу, громадянського суспільства, окремої людини. Тому відбувається трансформація змістовного навантаження бізнесу в умовах війни. П. М. Макаренко характеризує соціальну відповідальність агроформувань як чинник їхньої конкурентоспроможності та є інструментом покращення соціального стану працівників, екології довкілля, якості продукції, облаштування сільських територій [8, с. 6]. Водночас підвищення конкурентоспроможності за рахунок соціальної відповідальності можливо лише в суспільствах, що мають прагнення до підтримки сталого розвитку; в контексті цього є розуміння значення підприємництва в аксіологічному вимірі.

Огляд наукової літератури свідчить про те, що питання соціальної відповідальності агробізнесу в умовах воєнного стану, зокрема трансформація його змісту, розглядалося лише фрагментарно. Правове регулювання цих відносин потребує удосконалення, із урахуванням воєнного стану, прагнення повоєнного відновлення та парадигми оновлення законодавства

щодо економічної діяльності. Це вказує на актуальність обраної тематики дослідження.

Мета статті полягає у визначенні соціальної відповідальності агробізнесу в умовах воєнного стану як правової категорії та її соціального значення. Досягнення цієї мети можливо шляхом опанування таких завдань: розкриття змісту соціальної відповідальності агробізнесу; виявити зміну соціальної відповідальності агробізнесу в умовах війни; сформулювати напрями удосконалення законодавства щодо соціальної відповідальності агробізнесу.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на продовження воєнного стану, відбувається відновлення аграрного сектору економіки. У 2023 році агросектор почав адаптуватися до нових умов. Було зареєстровано 2 тис. компаній і 4,3 тис. ФОПів, майже повернувшись до довоєнних обсягів відкриття бізнесу. У січні – березні 2025 було створено 494 нові компанії. Другий квартал 2025 року приніс 490 нових компаній, майже стільки ж, скільки і роком раніше (496). Отже, кількість реєстрацій стабілізувалася на рівні 500 компаній щоквартально [9]. Загалом, аграрний сектор є одним з найбільш постраждалих від війни, збитки якому в 2024 склали понад $80 млрд [10]. За аналізом інформації виїзних комітетських слухань ВРУ на тему «Актуальні проблеми аграріїв на прифронтових територіях», зокрема 10 червня 2025 року (м. Запоріжжя), можна визначити, що агробізнес, який працює у прифронтових регіонах та на окупованих територіях, стикається з проблемами страхування військових ризиків, кредитування та компенсації за вилучені землі, що обмежує їхню здатність вести бізнес і підтримувати сільські громади. Так, земельні ділянки, розташовані всього за 1,5 км від лінії фронту, обробляються із застосуванням радіоелектронних засобів (РЕБ) та антидронових систем. Більшість аграріїв, які здійснюють діяльність у радіусі 40 км від лінії фронту, фактично не мають можливості отримати кредитні ресурси через вимогу забезпечення; при цьому заставне майно часто розташоване в зоні підвищеного ризику, що ускладнює його використання як гарантії. Крім того, для прифронтових територій вкрай необхідно забезпечити повне (100 %) бронювання працівників, оскільки значна частина персоналу покидає ці регіони через безпекові та особисті причини, що ускладнює ведення аграрного виробництва та збереження врожаю [11]. При цьому аграрний сектор, що знаходиться у прифронтовій зоні, не виокремлений як сегмент із особливостями здійснення підприємництва.

Наведені факти, як і багато інших, потребують ґрунтовного економіко-правового аналізу для забезпечення підтримки економіки воєнного часу та встановлення системного, збалансованого та адекватного правового регулювання. Фактично в державі сформовані два сегменти агробізнесу: сталого (звичайного), що функціонує у неускладнених умовах, та кризового агробізнесу, що здійснюється у прифронтових регіонах. Крім того, структурно агробізнес може поділятися залежно і від кліматичних умов, складу на наявності родючих ґрунтів тощо. Загалом, агробізнес будь-якої держави має власну структуру, яка визначається станом економіки, соціальними чинниками, кліматичними та географічними умовами, рівнем розвитку сільськогосподарської галузі [12, с. 192]. Зокрема, територіальна структура агробізнесу в Україні визначається значною регіональною диференціацією економічної ефективності аграрного виробництва, що обумовлюється ресурсними, інвестиційними та іншими факторами [13, с. 32]. Наведене має безпосередній вплив і на соціальну відповідальність агробізнесу. Так, формування та реалізація соціальної відповідальності агробізнесу значно відрізняються залежно від умов – у звичайному функціонуванні та у кризовому (на прифронтових територіях). Крім того, її реалізація може залежить і від природно-кліматичних умов, культури та традицій сільськогосподарського виробництва.

Соціальна відповідальність агробізнесу є різновидом соціальної/корпоративної відповідальності. Внаслідок умов виробництва агробізнес природно пов'язаний із реалізацією цієї відповідальності, через зв'язок із людиною, довкіллям. М. Тусіан на кейсі Ефіопії вказує, що в основі корпоративної політики агробізнесу має закладатися піклування про людей, оскільки їхній добробут є фундаментальним для стійкості бізнесу. Закон про прокламацію праці Ефіопії (ELPA) визначає низку основних прав працівників, які повинні бути дотримані, є обов'язковими для комерційного сільського господарства, але в багатьох випадках керівники ферм мають труднощі з їх інтерпретацією у власному контексті, зокрема це вік праців-

ників, зарплата, безпека [14, с. 1129]. На проблемність реалізації соціальної/ корпоративної відповідальності (далі – КСВ) в агробізнесі Словаччині та Чеської Республіки звертають увагу І. Убрежіова, К. Моравчикова. У цих країнах рівень обізнаності бізнесу щодо корпоративної соціальної відповідальності залишається помірним у межах приблизно 47–56 %. В агробізнесі ці показники є дещо нижчими, що свідчить про відносно повільну інституціоналізацію КСВ у цій галузі, попри наявність окремих практик соціально відповідальної поведінки. Водночас більшість підприємств визнає зв'язок між КСВ та бізнес-стратегією [15, с. 208]. Наведене підкреслює, що соціальна відповідальність агробізнесу має власні особливості, що виокремлює її у самостійний напрям.

Щодо її характеристики М. Козера-Ковальська влучно зазначає, що розуміння соціальної відповідальності агробізнесу потребує врахування його специфіки та, передусім, застосування цілісного підходу до процесів, що супроводжують виробництво, переробку та розподіл продовольства. Ці явища мають комплексний характер, поєднуючи природні й технологічні виміри, а також соціальні аспекти. Відтак соціальна відповідальність агробізнесу постає як багатовимірна категорія, що охоплює як добровільні, так і обов'язкові дії, спрямовані на забезпечення належного функціонування продовольчого ланцюга та задоволення інтересів усіх його стейкхолдерів [16, с. 9]. Т. І. Лункіна доводить, що соціальна відповідальність аграрного підприємства впливає і на зовнішні аспекти його господарювання (СВБ: розвиток громад, позитивний вплив на навколишнє середовище, розвиток інфраструктури, зацікавленість споживачів у продукції) й на внутрішні (КСВ: виробництво екологічно-безпечної продукції, підвищення продуктивності праці, використання ресурсозберігаючих технологій) [17, с. 392].

Враховуючи наведене, можна стверджувати, що соціальна відповідальність агробізнесу – це система економіко-правових і етичних засад здійснення аграрного підприємництва, яка реалізується через усвідомлене виконання суб'єктами агробізнесу своїх обов'язків перед людиною, суспільством, державою та довкіллям, шляхом здійснення діяльності, спрямованої на сталий розвиток, захист екології та забезпечення інтересів усіх стейкхолдерів. Вона базується на правових засада та розробляється на рівні локально-правових актів суб'єкта агробізнесу. Розглянемо складові цієї відповідальності із урахуванням здійснення аграрного підприємництва в умовах війни.

Базовим елементом соціальної відповідальності агробізнесу є підтримка людини – працівника. В умовах війни це набуває особливого значення, зокрема щодо підриву працівників під час здійснення трудових обов'язків. Наприклад, за даними джерел відкритої інформації, 12.04.2025 р. у Вільхівській територіальній громаді на Харківщині трактор підірвався на ворожій міні в полі [18]; 23.05. 2025 р. Новоолександрівській громаді на Херсонщині під час польових робіт тракторист наїхав на російську міну [19]; 27.05.2025 р. тракторист підірвався на міні в Балаклії [20]. Таких подій є забагато. У таких умовах соціальна відповідальність агробізнесу, особливо на прифронтових територіях, має набувати людиноцентричного спрямування, зосереджуючись на захисті життя, здоров'я та безпеки працівників, підтримці їхніх соціальних та матеріальних потреб, а також на створенні умов для їхньої безпечної праці. Це має закріплюватися у відповідних трудових контрактах, зокрема зобов'язань щодо забезпечення охорони здоров'я працівника, організації реабілітаційних заходів у разі травм або отримання інвалідності, піклування про дітей та сім'ї працівників, а також гарантування житлових умов. Такий підхід дозволяє не лише підтримати персонал у надзвичайно складних умовах, а й створити безпечне, соціально відповідальне середовище праці, сприяючи збереженню трудового потенціалу, мотивації та стабільності аграрного виробництва. Крім того, це цілком відповідає і положенням Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025 – 2027 роках, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2024 р. № 1163-р [21].

До сфери соціальної відповідальності належить і рівень культури здійснення сільськогосподарської діяльності. В Україні існує окрема проблематика, пов'язана зі спеціалізацією

сільськогосподарських підприємств на вирощуванні певного виду культур, що призводить до поширення монокультур. За останнє десятиліття агровиробники зосереджують увагу на комерційно привабливих культурах [22, с. 16]. Такий підхід є підґрунтям утворення ризиків щодо зниження біорізноманіття та підвищену вразливість агроекосистем. При цьому правничі засади культури обробки землі закріплені в ч. 3 ст. 1 ЗК України: використання власності на землю не може завдавати шкоди правам і свободам громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі [23]. Враховуючи це, можна визначити, що агрокультуру вирощування рослин варто відносини до складової соціальної відповідальності агробізнесу. Агрокультура вирощування сільськогосподарських культур – це система етичних та практичних рішень щодо вибору культур та методів вирощування, яка враховує вплив сільськогосподарської діяльності на довкілля, забезпечує збереження ґрунту для майбутніх поколінь, сприяє дбайливому та сталому землекористуванню, підтримує традиційні методи органічного землеробства та сприяє розвитку місцевих громад.

З цим пов'язана також проблема значного забруднення ґрунтів на окремих ділянках фронтових територій, де вміст важких металів перевищує нормативні показники у 25 разів. Внаслідок цього сільськогосподарська продукція, вирощена на цих територіях, може бути небезпечною для вживання, що зумовлюється вертикальною та горизонтальною міграцією шкідливих речовин у системі «ґрунт – рослина – людина». Очевидно, із загального обігу сільськогосподарських угідь випадуть не тільки площі на тимчасово окупованих територіях, а й ті, рівень забруднення яких є критичним [22, с. 20]. За таких умов соціально відповідальний агробізнес повинен утримуватися від господарського використання критично забруднених земель, ініціювати проведення моніторингу та рекультивації ґрунтів і забезпечувати недопущення потрапляння небезпечної продукції на споживчий ринок, навіть якщо це зумовлює тимчасове виведення відповідних угідь із сільськогосподарського обігу.

Наявність соціальної відповідальності (в контексті агрокультури) можна простежити і щодо отримання продукції тваринного походження. Цей елемент агрокультури є нормативною вимогою до здійснення такої діяльності. Зокрема, згідно із ч. 2 ст. 21 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [24]; відповідно до ст. 3 Європейської конвенції про охорону тварин, що зберігається для сільського господарства, тварини повинні бути розміщені у спеціальних приміщеннях, що забезпечують належні умови (температуру, простір, годівлю), і забезпечені їжею, водою і доглядом таким чином, що відповідає їхнім фізіологічним і етологічним потребам відповідно до встановленого досвіду та наукових знань [25]. Отже, соціальна відповідальність агробізнесу в контексті агрокультури тваринництва передбачає забезпечення добробуту сільськогосподарських тварин шляхом належного утримання, харчування, охорони здоров'я та етичного управління, одночасно мінімізуючи вплив на довкілля.

Окремо слід звернути увагу на такий елемент соціальної відповідальності агробізнесу, як розвиток сільських територій. Розвиток сільських територій слід розуміти як стабільний розвиток сільської громади, що забезпечує ефективну економіку; упорядкування інженерно-технічних та санітарно-гігієнічних норм території; забезпечення зайнятості сільського населення і середнього рівня доходів; відтворення населення, покращення рівня життя; збереження культури та традицій; розвиток соціальної інфраструктури та раціональне екологічно безпечне використання ресурсів [26, с. 69]. Варто звернути увагу, що розвиток соціальної інфраструктури та сільського житлового фонду має бути невід'ємною частиною цього. В умовах війни та повоєнного відновлення доцільно сприяти залученню сільського населення шляхом розвитку житла з використанням інноваційних технологій швидкого будівництва та мобільних рішень щодо соціального забезпечення та розвитку.

Висновки. Узагальнюючи наведене, можна зробити висновок, що соціальну відповідальність агробізнесу в умовах війни слід диференціювати на сегменти сталого (звичайного, що працює в нескладних умовах) агробізнесу та кризового агробізнесу, що здійснюється у прифронтових регіонах. Соціальна відповідальність агробізнесу в стані кризової стратегії вимагає посилення людиноцентричного виміру, що потребує активної взаємодії між суб'єктами

агробізнесу, державою та сільськими громадами. Така соціальна відповідальність набуває комплексного характеру та потребує системної підтримки.

Соціальна відповідальність агробізнесу є складовим елементом системи відносин між бізнесом та суспільством, державою. Водночас Закон України «Про засади державної аграрної політики та державної політики розвитку сільських територій» не закріплює чіткого визначення «соціальної відповідальності» як самостійної правової категорії. Тим не менш, Закон містить низку положень, що мають безпосередньо стосуються формування сутності соціальної відповідальності агробізнесу. Зокрема, він встановлює принципи державного регулювання аграрних відносин, включаючи підтримку розвитку фермерства та кооперації, стимулювання інвестицій в інфраструктуру та підвищення конкурентоспроможності агропромислового комплексу. Він також встановлює передумови для забезпечення соціального захисту сільського населення, розвитку сільської інфраструктури та покращення доступу до ринків. За своєю природою ці елементи відповідають ключовим складовим соціально відповідального аграрного підприємництва. Тому доцільно доповнити ст. 1 Закону України «Про засади державної аграрної політики та державної політики розвитку сільських територій» таким визначенням: «соціальна відповідальність сільськогосподарських виробників є системою економічних, правових та етичних принципів здійснення аграрного підприємництва, які визначаються їхньою внутрішньою стратегією діяльності та реалізуються через свідоме якісне та відповідальне виконання своїх зобов'язань перед людиною, суспільством, державою та довкілля, шляхом здійснення діяльності, спрямованої на забезпечення сталого розвитку, охорони навколишнього середовища та врахування інтересів усіх зацікавлених сторін».

Перспективними напрямами дослідження є визначення соціальної відповідальності окремих суб'єктів агробізнесу, зокрема фермерських господарств.

Посилання:

1. Ukraine seeking partnership with EU, not trade privileges – Agrarian Minister. URL: https://www.ukrinform.net/rubric-economy/3997336-ukraine-seeking-partnership-with-eu-not-trade-privileges-agrarian-minister.html?utm.

2. Mamchur V., Osetskyi V., Biliavska Yu., Umantsiv H., Biliavskyi V. Strategic vectors of agribusiness development in Ukraine. Ekonomika APK. 2025. Vol. 32, №. 1. P. 33–46. DOI: https://doi.org/10.32317/ekon.apk/1.2025.33.

3. Кузьмін О. Є., Станасюк Н. С., Уголькова О. З. Соціальна відповідальність бізнесу: поняття, типологія та чинники формування. *Менеджмент та підприємництво в Україні*. 2021. № 2 (6). С. 56–64.

4. Букреєва Д. С., Денисенко К. В. Соціальна відповідальність бізнесу як основа забезпечення ділової активності підприємств: євроінтеграційний аспект. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 38. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-52.

5. Чепульченко Т. О. Соціальна відповідальність: поняття та сутність. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць*. 2010. № 1 (5). С. 137142.

6. Собко О. М. Соціальна відповідальність бізнесу та розвиток підприємництва в Україні в умовах війни. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. 2024. № 1(13). С. 308–317. DOI: http://doi.org/10.32750/2024-0130.

7. Коваленко Ю. О., Новак В. О., Гуріна Г. С. Трансформації соціально відповідального бізнесу в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип. 73. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-73-32.

8. Макаренко П. М. Соціальна відповідальність аграрних підприємств як чинник їх ефективності та конкурентоспроможності: сутність, складники, проблеми і тенденції здійснення. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії.* 2015. Вип. 2(11). С. 3–8.

9. Агробізнес України: концентрація доходу, рейтинг і географія. URL: https://yur-gazeta.com/golovna/agrobiznes-ukrayini-koncentraciya-dohodu-reyting-i-geografiya.html.

10. Агросектор України після трьох років війни: втрати і виклики. URL: https://superagronom.com/articles/771-agrosektor-ukrayini-pislya-troh-rokiv-viyni-vtrati-i-vikliki.

11. Стенограма виїзних комітетських слухань на тему «Актуальні проблеми аграріїв на прифронтових територіях» (10 червня 2025 року, м. Запоріжжя). URL : https://komagropolit.rada.gov.ua/documents/sluhannja/76067.html.

12. Корнієнко Г. Структурний поділ агробізнесу: правовий аспект: стаття. *Юридичний вісник*. 2020. № 2. С. 188–194.

13. Микитюк В. М., Паламарчук Т. М., Русак О. П. Аналіз і перспективи розвитку агробізнесу: регіональний аспект. *Наукові горизонти.* 2019. № 3. С. 30–37.

14. Tulsian M. A study on Corporate Social Responsibility (CSR) and sustainability in Agribusiness in Ethiopia – challenges and developing strategies. *International Journal of Advance Research, Ideas and Innovations in Technology.* 2018. Vol. 4, Issue 2. P. 1128–1131.

15. Ubrežiová I., Moravčíková K. How to Perceive the Corporate Social Responsibility in the Agro-food Companies? *Serbian Journal of Management*. 2017. Vol. 12, № 2. P. 201–215. DOI: https://doi.org/10.5937/sjm12-11229.

16. Kozera-Kowalska M. Social Responsibility of Agribusiness: The Challenges of Diversity. Sustainability. 2025. Vol. 17, No. 16. P. 1-13. DOI: 10.3390/su17167236.

17. Лункіна Т. І. Формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектора економіки: концептуальні підходи. *Проблеми економіки*. 2020. № 2 (44). С. 389–396. DOI: https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-2-389-396

18. На Харківщині трактор під час польових робіт підірвався на ворожій міні. URL : https://lb.ua/society/2025/10/22/702931_harkivshchini_traktor_pid_chas.html.

19. У Херсонській області під час польових робіт тракторист підірвався на російській міні. URL : https://novynarnia.com/2025/05/23/u-hersonskij-oblasti-pid-chas-polovyh-robit-traktorist-pidirvavsya-na-rosijskij-mini/.

20. Тракторист підірвався на міні в Балаклії, у чоловіка – контузія (доповнено). URL : https://www.objectiv.tv/uk/objectively/2025/05/27/traktorist-pidirvavsya-na-mini-v-balakliyi-u-cholovika-kontuziya/.

21. Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025 – 2027 роках. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80?find=1&text=%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD#Text.

22. Риковська О. Аналіз стану сільського господарства України та імплементація нормативно-правових актів ЄС, дотичних до аграрних та довкіллєвих питань / О. Риковська, О. Фраєр, О. Михайленко; за ред. М. Бєлкіна, А. Даниляк. Київ: ГО «Екодія», 2024. 22 с.

23. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text.

24. Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21 лютого 2006 р. № 3447-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text.

25. European Convention for the Protection of Animals kept for Farming Purposes. URL: https://food.ec.europa.eu/system/files/2016-10/aw_european_convention_protection_animals_en.pdf.

26. Гуторова О. О. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій в Україні. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2016. № 4. С. 68–73.

27. Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку : Закон України від 24 червня 2004 р. № 1877-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text.

Статтю було подано	03.03.2026	The article was submitted
Статтю було доопрацьовано	07.05.2026	The article has been revised
Статтю було прийнято	08.05.2026	The article was accepted